

ŞEHİRSEL TOPONİMİ : ERZURUM'DA CADDE ADLARI

Urban Toponym: Street Names in Erzurum

Gönderim Tarihi: 31.07.2018

Kabul Tarihi: 31.08.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.489078

Alpaslan ALİAĞAOĞLU*

Abdullah UĞUR**

ÖZ: Cadde ve sokak adları şehirler hakkında çok yönlü bilgi veren kaynaklardır. Lokasyonlar adlar vasıtasıyla anlam kazanmakta ve mekanlar böylece yere dönüşmektedir. Cadde ve sokak adlarının doğru okunması, şehir kimliğine önemli katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada Erzurum'da cadde, bulvar ve yol adları, toponimi biliminin esasları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Çalışmada cadde ve bulvar adları, Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan alınmıştır. Hatırlama, eleştirel toponimi gibi çoklu yaklaşımın kullanıldığı çalışmada, Aliağaoğlu ve Uzun (2011) tipolojisi esas alınmaktadır. Söz konusu sınıflandırmaya, Erzurum şehri açısından bakıldığında, kongre, eski yurt özlemi ve büyük düzenleme (kış olimpiyatları) caddeleri eklenmektedir. Erzurum'da şahıs adları, sıkça rastlanan cadde adlarıdır. Bu durum şehirlerin insan yapımı yerleşmeler oluşuyla ilgilidir. Diğer caddeler sırasıyla yer-yön bildiren, diğer, dostluk-kardeşlik, ve cumhuriyet caddeleridir. Tarihi ve doğal miras, ulus devletleşme süreci, şehrsel arazi kullanımı, siyasi iktidarın etkisi, güvenlik koşulları ve şehrsel büyüme, Erzurum'da şehrsel toponiminin şekillenmesinin başlıca nedenleridir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Şehrsel Toponimi, Cadde, Bulvar, Yol.

ABSTRACT: Street names are sources of versatile information. With names, locations get meaning and turn into places. Correct reading of streets names, which are text, will make a significant contribution to the urban identity. In this study, streets, boulevards and road names in Erzurum are evaluated within the framework of the principles of toponymy. The names of streets and boulevards were taken from the Ministry of Finance Revenue

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi/Coğrafya Bölümü/Beşeri Coğrafya Anabilim Dalı, alpaslan38ster@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-6198-3878

** Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, ugurabdullah@pau.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2090-6294

Administration. Using multiple approaches such as remembering and, critical toponymy, Alişaoğlu and Uzun (2011) typology is used. When you look the point of view of the Erzurum city, congress, old country longing and walls of the fortification gate are added. Individual names are the most important street name. This is related to the cities being man-made settlements. The other streets respectively are the other, friendship-fraternity, place orientation and republican streets. The historical and natural heritage, the process of nationalization, the use of urban land, the effect of political power, the security conditions and the urban growth are the main reasons for the formation of urban toponymy in Erzurum.

Keywords: Erzurum, Urban Toponymy, Street, Boulevard, Road.

GİRİŞ

İnsanların çevresini tanımlamada kullandıkları en temel özelliklerden birisini adlandırma faaliyeti oluşturmaktadır. İnsanlar bu faaliyetiyle yeryüzü üzerindeki bir mekânı diğerinden ayırt etme kabiliyetine kavuşmaktadır. Böylece mekânın anlam kazanma süreci de başlamaktadır. “Yerin kişiliği doğal özellikler ile insan neslinin zamanla meydana getirdiği düzenlemelerin bileşkesi (Tuan, 2005)”nden meydana gelmektedir. “Yer, mekânın insan deneyimi ile anlam kazanmış şeklidir” (Tuan, aktaran Tümertekin ve Özgüç, 2017, 60). Şehirler, fiziksel, nüfus ve idari yönden olduğu kadar sosyo-ekonomik ve kültürel yönden de içeriği yoğun ve çeşitlilik gösteren yerleşmelerdir. Öyle ki ortaklaşa hatıralarla dolu olan şehirler, aynı zamanda ideolojilerin tasarlandığı, kültürel değerlerin ifade edildiği, iktidarın mekân üzerinde semiyolojik (gösterge bilimsel) denetime sahip olduğu merkezlerdir (Hall, 2001, Çelik vd., 2007). Duncan (1990) şehirlerin metin olarak ele alınabileceğini ifade etmektedir. Bu metin cadde ve sokak adları üzerinden okunmaktadır. Cadde ve sokak adlarında bir şehirdeki yaşanmışlıkların, kültürün, inancın, acının, mutluluğun ve diğer birçok olayın hafızası yer almaktadır. Böylece şehrin önemli bir elemanı olan cadde, bulvar ve yol adları, şehirde nerede sorusunun cevabının yanında geçmişi anlamının kaynağı olarak da bilgi veren mekânsal ve sosyal varlıklar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Nesneleri birbirinden ayıran en önemli unsur olan adlar, genel olarak ad biliminin konusudur. Ad bilim (onomastik), canlıların, cansız varlıkların veya soyut kavramların adıyla ilgilenen bilim dalıdır. Onomastik kendi arasında üç alt kola ayrılır. Bunlar yer adları bilim (toponimi), coğrafi adlar bilim (akarsu adları bilimi hidronimi, dağ adları bilimi oronimi) ve kişi adları bilimidir (antrponimi) (Yavuz ve Şenel, 2013). Toponimi, yerleşme yerleri ya da herhangi bir fiziki mekana verilen adları anlam, oluşum, köken, dağılım v.b. gibi yönleriyle inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü’nde, “Yer adı bilim şeklinde yazılmakta, yer belirten, özel adları

inceleyen özel ad bilim" (2011, 1278) dalı olarak ifade edilmektedir. Toponimi kendi arasında alt dallara ayrılmaktadır. Cadde, sokak vb. ulaşım yollarının adları "hodoniminin (veya "odoniminin) çalışma alanıdır. Şehirs el toponimi olarak da tanımlanabilecek olan hodoniminin konusu, sadece cadde ve sokak adları değildir. Meydan, alan, bulvar, mahalle, gökdelen ve ticari işyeri adları da hodonimi tarafından incelenmektedir.

Yer adları, dilbilim, coğrafya, tarih, etnografya gibi çok sayıda bilimin çalışma konusudur. Bu nedenle birçok ilimle ortaklaşa çalışan toponimi; dilbilimsiz lal, tarih ilimsiz köksüz, coğrafya ilimsiz ise mekânsızdır (Yavuz ve Şenel, 2013). Buradan da anlaşılacağı gibi yer adları çalışan bir araştırmacı dil, coğrafya, tarih ve etnografya bilimlerini göz ardı etmemelidir.

Bu çalışmada Erzurum şehrinde cadde, yol ve bulvar adları ele alınmaktadır. Kent kimliğinin bir parçası olan cadde ve bulvar adlarının bilinmesi, mekânın okunması, yani doğru anlaşılması ve algılanması bakımından önemlidir. Çalışma aynı zamanda bu alandaki gelecek çalışmalar için bir metodolojik alt yapı da oluşturmayı hedeflemektedir.

Çalışma kısa bir giriş kısmı dikkate alınmazsa, dört bölümden oluşmaktadır. İlgili kaynaklar kısmında şehirs el yer adları ile ilgili yabancı ve yerli çalışmalar ele alınmakta, ancak şehirs el olmayan toponimik çalışmalar dikkate alınmaktadır. Kavramsal çerçevede Aliağaoğlu ve Uzun (2011) sınıflandırılması verilmektedir. Yöntem, veri ve sınırlılıklar bölümünde çalışmada kullanılan yaklaşımlar ile veri kaynaklar ve sınırlılıkları üzerinde durulmaktadır. Erzurum'da cadde adları başlıklı bölümde, cadde, bulvar ve yol adlarının köken ve anlamları verilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde Erzurum şehrinin cadde, bulvar ve yol adlarının yukarıda belirtilen sınıflandırmaya göre analizi sonucunda ulaşılan sonuçlar ve gelecek çalışmalar için öneriler verilmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Şehirs el toponimik çalışmalar daha çok yurt dışında yapılmış olup; bunlar da yer adlandırmaların arka planındaki politik mücadelesi üzerine temellendirilmiştir. Ulus devlet oluşum süreci (Azaryahu ve Kook 2002), komünizmin yıkılışı (Azaryahu 1986, Cohen ve Kliot, 1992; Palonen 2008; Light, Nicolea ve Suditu 2002, Gill 2005, Tucker 2008) ve sömürgecilik sonrası toponimik temizleme (Yeoh 1992) etnik yer adları savaşı (Alderman 2000, 2003) ele alınan başlıca konulardır. Hargreaves ve Holland (1999), Yeni Zelanda'da cadde ve mahalle adlarını çalışırken, çok faktörlü açıklama getirmektedirler. Çalışmaya göre, kolonileşmenin yer adları üzerinde etkisi olmuştur. Ancak bu durum tek açıklayıcı neden olarak görülmemektedir. Politik düzen veya siyasi geçmişle ilgili olmayan cadde adları da vardır.

Türkiye’de cadde bulvar adlandırma konusundaki yazın sınırlı olmakla birlikte artış eğilimine girdiği görülmektedir. Erdentuğ ve Burçak (1998), Özkan ve Yoloğlu (2005), Günal (2012) ve Kara’nın (2012) çalışmaları ideoloji ve siyasetin, şehirselleşme yer adlarına müdahalesi ile ilgilidir. Benzer bir çalışma Çoban tarafından yapılmıştır. Çoban (2013), siyasi dönüşümlerin toplumsal hafızaya olan etkilerini Türkiye örneğinde üç dönem halinde ele almaktadır. Bunlar; “ulus devlet olma süreci”, “12 Eylül darbesi ve sonrası dönem” ile “2000’li yıllar, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) dönemi” şeklinde sıralanmaktadır. Sol ideolojiyi hatırlatan yer adlarının silinmesi, darbe kurmaylarının adlarının yer adı olarak kullanılması, 27 Mayıs darbesinin izlerinin silinmesi ve Demokrat Parti ileri gelenlerine itibarlarının iadesi, 12 Eylül sonrası dönemin başlıca özellikleridir. 2000’li yıllar ve AKP döneminde, 12 Eylül darbesinin verdiği yer adları değiştirilmeye çalışılmış, Osmanlı ve Türk-İslam medeniyetini hatırlatan isimler kullanılmış, T ve C (Türkiye Cumhuriyeti) harflerinin kurum tabelalarında kullanım krizi yaşanmış ve yaşayan AKP’lilerin adları farklı konumlarda kullanılmıştır. Bu konuda yapılan başka çalışmalar da vardır. Aliağaoğlu ve Uzun (2011) Türkiye için şehirselleşme yer adları tipolojisi geliştirmiş, bu tipoloji Aliağaoğlu ve Yiğit (2003) tarafından Balıkesir şehrinde uygulanmıştır. Günal vd. (2011) Şanlıurfa, Aliağaoğlu (2013) Balıkesir (mahalle adları), Bay-san ve Kara (2014) Aydın, Kayserili (2015) Erzurum, Başarır (2017) İstanbul, Çakı (2017) Balıkesir, Özçelik (2017) Ödemiş, Turan ve Erçoşkun (2017) Ankara (meydanlar) için toponimik çalışmalar yapmışlardır. Başarır’a göre (2017), İstanbul’da kapalı toplum olarak ifade edilen konut projelerinin adlandırma eylemi ile farklılıkları ortadan kaldırmakta, şehri yok yerler haline getirmektedir. Canatan (2017) Atatürk adının ülke şehirlerinde meydanlarda kullanılma sıklığı konusunda çalışma yapmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Cadde-sokak adlandırması eski bir eylemdir. Adlandırma rastgele yapılmamakta; doğal çevre, insan ve insanın içinde bulunduğu pek çok olay veya etmen adlandırmada kullanılmaktadır. Ayrıntılı olarak ele alınca adlandırma eyleminin farklı nedenleri ortaya çıkmaktadır. Şehirlerin başlangıçtaki formu, şehirselleşme işlevler, önemli olay ve kişiler, soy bağları, şehirselleşme arazinin doğası veya büyüme eğilimleri ve politik nedenler bunlar arasındadır.

Yer adları sınıflandırmasıyla ilgili değişik çalışmalar yapılmıştır. Karaboran (1984), Doğanay (2016) ile Koca ve Yazıcı (2011) sınıflandırmaları bunlar arasındadır. Başka bir sınıflandırma Çakı (2017) tarafından Balıkesir şehrin fiziki yapısı ve aidiyet özellikleri dikkate alınarak geliştirilen bir tipolojiyle yapılmıştır. Bu tipolojiye göre, cadde (sokaklar) beş başlık altında ele alınmakta-

dır. Bunları; kamusal kurum sokakları, büyük sermeye sokakları, küçük esnaf (çarşı) sokakları, cami sokakları ve meskun bölge sokakları şeklinde sıralamak mümkündür. Diğer bir sınıflandırma Aliağaoğlu ve Uzun (2011) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Aliağaoğlu ve Uzun (2011)'un sınıflandırılması kullanılmaktadır. Bunun başlıca nedeni bu sınıflandırmanın, Türkiye şehirlerindeki cadde ve bulvar adlarını dikkate alarak yapılmış olması ve bazı çalışmalarda (Aliağaoğlu ve Yiğit, 2013; Baysan ve Kara, 2014; Özçelik, 2017) kullanılmış olması ile ilgilidir.

Aliağaoğlu ve Uzun sınıflandırması (2011) yedi başlıktan oluşmaktadır (**Tablo 1**). Bunlardan biri Cumhuriyet caddeleridir. Bağımsızlık Kurtuluş savaşı ile kazanılmış, bu süreçte birçok olay meydana gelmiş, birçok kişi aktif rol oynamış ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyeti kuranlar modernlik bakış açısıyla yeni devleti şekillendirmek istemiş, böylece ulus devletleşme süreci başlamıştır. Bu süreç içinde yaşanan bütün olaylar, dört farklı Cumhuriyet caddesi ile mekânda yer bulmuştur. Bunlar, Cumhuriyet caddeleri, Cumhuriyetin önemli şahısları, zafer caddeleri, kurtuluş günü caddeleri şeklinde sıralanmıştır. Bu bağlamda, Cumhuriyet, 50. yıl, Gazi, Mustafa Kemal, Atatürk, Altı Eylül, Millî Egemenlik ve Sakarya, Anafartalar gibi adlar cumhuriyet caddelerinde sıklıkla kullanılmıştır.

Tablo 1:Aliağaoğlu ve Uzun (2011) Cadde-Bulvar-Yol Sınıflandırması

Kategori
1. Cumhuriyetle İlgili Caddeler
1.1. Cumhuriyet Caddeleri
1.2. Cumhuriyetin Önemli Şahısları
1.3. Zafer Caddeleri
1.4. Kurtuluş Günü Caddeleri
1.5. Kavramsal Cumhuriyet Caddeleri
2. Şehitler Caddeleri
3. Dostluk- Kardeşlik Caddeleri
4. Yer/Yön Belirten Caddeler
4.1. Nirengi Noktaları
4.2. Eski ve Yeni Arazi Kullanımı
4.3. Fosil Caddeler
5. Sayısal Caddeler (Matematik Adlandırma)
6. Önemli Şahıslar
6.1. Yerel Şahıslar
6.2. Ulusal Şahıslar
7. Diğer

Kaynak: Aliağaoğlu ve Uzun, 2011: 128.

Şehitler caddesi, mekâna ve yere sahip olmanın başka bir tezahürüdür. Türkiye'nin bulunduğu konuma bağlı olarak, çevresinde yaşanan ayrılıkçı hareket ve savaşlar şehit sayısını artırmaktadır. Bugün Türkiye'nin hemen her şehri şehitlerinin isimlerini farklı şekillerde yaşatmaktadır. Bu alanlardan bir tanesi de şehirlerin cadde-sokak adlarıdır. Bu durumun sonucu olarak, "şehitler caddesi" olarak nitelenebilecek caddeler, Türkiye şehirlerinin coğrafi görünümünün önemli bir parçası olmuş durumdadır. Bu tür caddelerde sıklıkla Kıbrıs şehidi Cengiz Topel ya da Kıbrıs Şehitler Caddesi kullanılmaktadır. Türkiye'nin çeşitli mekânlarda (Kıbrıs, Kore) savaşa dâhil olması, ülkenin şehitler vermesinde başka bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Yine terörle mücadelede şehit olanlar başta olmak üzere şehitler caddesi, 15 Temmuz 2016 tarihindeki Kalkışma hareketi nedeniyle de adlandırılmaya yaygın olarak kullanılmaktadır.

Tarihi kültürel birikim, kent kimliğinin temel belirleyicilerindendir. Türkiye'de kent kimliğinin önemli belirleyicilerinden biri de dostluk-kardeşlik caddeleridir. Uzak yerlerin veya kişilerin Türkiye şehirlerinde yakında hissedildiği dostluk-kardeşlik caddeleri, Türklerin yerleştiği geniş alanların coğrafyası hakkında bilgi vermekte, soy bağlarını ifade etmektedir. Kuşkusuz bu tür caddelerin ortaya çıkışı sadece soyla ilgili değildir. Kültürel (dini) yakınlık da bir başka etken olarak ortaya çıkmaktadır (Aliağaoğlu ve Uzun, 2011). Bu bağlamda Saray Bosna veya Selanik gibi isimler cadde adlarında kullanılmaktadır. Yabancı devlet adamlarına ait isimler de özellikle başkentlerde ortaya çıkmaktadır.

Yer ve yön belirten caddeler, nirengi noktaları olabileceği gibi eski ve yeni arazi kullanışı ile fosil caddeler de olmaktadır. Nirengi noktaları, şehrin dikkat çeken özel yerleri veya yol göstermede referans noktalarıdır. Bunlar bir dağ, saat kulesi veya bina olabilmektedir. Fosil cadde isimleri ise eski arazi kullanımına sahip şehirlerde özellikle de büyük şehirlerde görülmektedir. Türkiye'de büyük şehirlerde Selçuklu özellikle Osmanlı dönemi çarşı izlerini taşıyan şehirlerde bu durum daha yaygın olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şehirlerde cadde bazında özelleşme söz konusudur. Bu durum sokak ölçeğinde de ortaya çıkmaktadır. Demirciler, tahtacılar, kasaplar caddesi yada çarşısı gibi adlarla geçmişin izlerini, bunlar üzerinden sürmek de mümkündür.

Şehirlerde ortaya çıkan başka bir cadde tipi sayısal caddelerdir. Rakamlarla ifade edilen ve matematik adlandırma olarak da belirtilen bu çeşit adlandırmalar, büyük şehirlerde, şehrin yeni gelişen alanlarında veya organize sanayi bölgeleri gibi alanlarda yaygınlık göstermektedir. Ülkemizde bugün sokak adlandırmasında matematik adlandırma, siyasi iktidarın kararıyla geçerli bir durumdur.

Şehirlerde görülen diğer bir cadde ismi tipi şahıs adlarıdır. Öyle ki şehirlerde bilinen ve sıradan çok sayıda kişi yaşar. Bununla birlikte her toplumda çeşitli alanlarda seçkinleşip sıradan insanlardan farklılaşan ve o ülke veya şehir

için önemli hale gelen kişiler de (Bilgin, 2003: 65) bulunmaktadır. Şehirler bu anlamda “önemli” insanlarla dolu yerleşmelerdir. “Toplumlar bir yere ad verirken, söz konusu toplum için saygın ve değerli, önemli olan kişileri seçeceklerdir” (Gülbetekin, 2017: 66). Bunlar devlet büyükleri, siyasi kişilikler, yerel kahramanlar, bürokratlar, hayırseverler, iş adamları, din büyükleri, bilim insanları, sanat ve kültürde ön plana çıkanlar olabilmektedir (Çoban, 2013).

VERİ, YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Erzurum şehrinde cadde, bulvar ve yol adları incelenirken cadde-sokak adlandırması alanında egemen olan başlıca yaklaşımlar dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımlarla konu ele alınırken, kavramsal çerçevede açıklanan Aliağaoğlu ve Uzun (2011)'in yer adları sınıflandırması konunun arka planını oluşturmaktadır.

Cadde-sokak adlandırması alanına egemen olan başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri hatırlama paradigması olarak da bilinen Fransız yaklaşımıdır. Bu yaklaşım cadde ve sokakların neyi ve niçin hatırlattıkları veya köken, oluşum, anlam ve sınıflandırılması üzerine temellendirilmiştir (Kooloos, 2010). Assmann (2001) tarafından ortaya konulan hatırlama paradigması, adlandırma eylemine teorik arka plan sağlar.

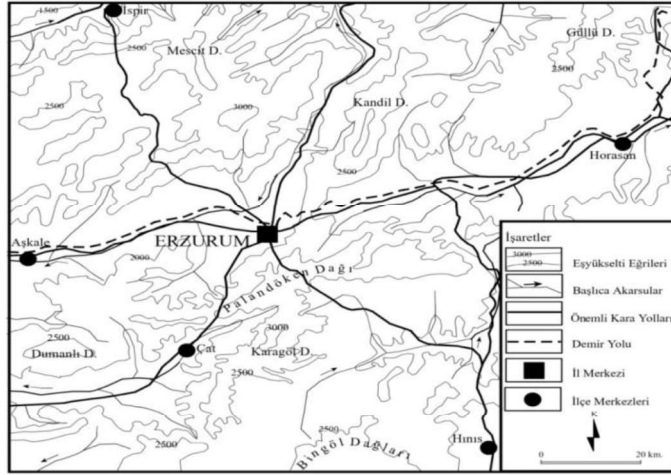
Bu paradigmaya göre gerçeğin belirli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gerekir. Ancak bir olayın bir grubun belleğinde yer etmesi için anlamlı gerçeklerle zenginleşmeye ihtiyacı vardır. Assmann (2001) üç hatırlama figüründen söz etmektedir. Bunlar; zaman ve yer, gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulmasıdır. Hatırlama figürleri, somut bir mekân ve zamana dayanır. Hatırlanan içerikler, derin geçmişe dayanması, olağanüstü olaylarla ilişkileri veya hatırlamanın periyodik ritmi nedeniyle zamansallık kazanır. Hatıralar aynı zamanda mekâna dayanır. Grup olmak mekânın veya çevrenin özelliklerine de bağlıdır. Nora (2006: 17)'nin ifadesiyle “süreklilik duygusunun kökü mekândadır”. Kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen her topluluk, kimliklerinin sembolü ve hatırlanmanın temeli olarak mekânları yaratma ve garanti altına almak isterler. Böylece toplumsal bellek ortaya çıkmış olur. Toplumsal bellek ona sahip olanlarla var olur. Toplumsal bellek gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebilir. Halbwachs (2017: 142)'in deyimiyle, mekân, grubun özelliklerini grup da mekânın özelliklerini taşır. Toplumsal bellek, sürekli yeniden kurma işlemine dayanır. İlerleyen zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde, sürekli olarak yeniden örgütlenir. Böylece toplumsal bellek, sadece geçmiş anlatılmakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de örgütler (Assmann, 2001). Dolayısıyla toplumsal bellek devamlı bir gelişim içindedir (Nora, 2006).

İkinci yaklaşım Azaryahu tarafından temsil edilmekte olup 1990'lı yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Maoz Azaryahu, cadde ve sokak adlandırmasının hatırlatıcı yanını kabul etmekle birlikte, adlandırmanın arka planındaki politik mücadele ve ortak kimlik oluşturmada sosyal süreçlerin rolü üzerinde durmaktadır. Açıkça ifade edilirse o, cadde adlandırmasının ulus-devlet ve kimlik oluşumundaki işlevine vurgu yapmaktadır. Politik rejimler ve elitler, tarihi kullanarak egemenliklerini meşru kıldıkları gibi, otoritelerini bu yolla güçlendirmektedirler. Cadde adları mekâna hâkim olmanın veya ortak bellek oluşturmalarının araçlarındandır. Sosyal olarak inşa edilen ve kültürel olarak biçimlenen kamu belleği, kültürel kodlar, sosyal değerler, ideolojik bakış açıları ve politik iktidar ilişkilerine bağlı olarak yeniden üretilir (Azaryahu, 2009, aktaran Aliğağaoğlu ve Yiğit, 2013). Bu çalışmada her iki yaklaşım da kullanılmaktadır.

Erzurum şehrinde sadece cadde, bulvar ve yol adları incelenirken, sokak adları dikkate alınmamaktadır. Şehirlerde çok sayıda sokağın bulunması ve günümüzde sokak adlandırmasının numara esaslı yapıyor olması bu durumun nedenidir. Bilindiği üzere ülkemizde 2006 yılından itibaren 26245 sayılı Adres ve Numaralandırmaya İlişkin Yönetmelik çerçevesinde sokak adları numara ile belirlenmektedir. Çalışmada cadde, bulvar ve yol adları Maliye Bakanlığı Gelir İdare Başkanlığı (2010) Erzurum 25 adlı çalışmadan alınmıştır. Ayrıca Google Earth yardımıyla mevcut durum kontrol edilmektedir. Çalışmada geçen Erzurum şehri, Erzurum Büyükşehir Belediyesinin merkez ilçelerini ifade etmektedir. Kullanılan fotoğrafların bazıları Erzurum Büyükşehir Belediyesinden alınmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI: ERZURUM'DA CADDE ADLARI

Erzurum şehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer almaktadır. Bu Bölgenin en temel özelliği bir bütün olarak yüksek bir yapıya sahip olmasıdır. Bu özellik Erzurum-Kars Bölümü'nde daha da önemli hale gelir. Erzurum-Kars Bölümü'nün başlıca sehrini ise bir bölgesel metropol olan Erzurum şehri oluşturmaktadır. Erzurum şehri bu bölümde yüksekliği 2000 metreyi bulan Erzurum Ovası'nın güneydoğusunda, Palandöken Dağı'na yaslanmış birikinti konisi üzerinde yer seçmiş ve zamanla ovaya bütün yönlerde yayılmıştır (**Şekil 1, Foto 1**). Şehrin cadde-sokak düzenine bakıldığında morfolojik açıdan konsantrik bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu özellik daha çok şehrin merkezi kısmında bariz olarak görülmektedir.

Şekil 1: Erzurum Şehri ve Yakın Çevresi**Fotoğraf 1:** Erzurum Şehrinin Ovadan Görünüşü

Erzurum şehri tarihi süreç içinde farklı adlarla anılmıştır. Kayserili (2015)21 addan bahsetmektedir. İslam öncesi dönemde Theodosiopolis, Karin, Karintis, adları kullanılmıştır. Müslüman Araplar şehri Kalikale olarak adlandırmışlardır. Şehrin Türk hâkimiyeti döneminde ise Karaz, Karaarz, Kara-erzen, Erzenü'r Rum, Erzen-i Rum, Arz'ı Rum adları kullanılmıştır. Nihayet bugün Erzurum adı kullanılmaktadır.

Erzurum şehrinin cadde, bulvar ve yol isimleri irdelendiğinde Türkiye'nin her şehri gibi Erzurum da Cumhuriyet caddelerine yaygın olarak rastlanır (Tablo 2, Foto 2). Bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devleti gelişim sürecinin mekânsal uzantılarıdır. Ulus devlet oluşumunun ön koşulu, ulusal birliğin ve kimliğin yaratılmasıdır (Şengül, 2009). Bu anlamda Cumhuriyet caddeleri ulus devletleşme sürecinin mekâna kodlanmasında önemli bir yere sahiptir.

Böylece Anadolu vatana dönüşmüştür. Bunlar Türk Ulusu'nun belirginleşip yerleştiği mekân parçaları olarak da tanımlanabilir. "Cumhuriyetle ilgili caddeler" Alişaoğlu ve Uzun (2011)'un sınıflandırmasına göre farklı içerikli beş alt grupta iken Erzurum şehri için bu gruba "kongre caddeleri" adıyla yeni bir grup eklenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu durum Erzurum şehrinin Cumhuriyetin kuruluşunda önemli bir teşkil etmesiyle ilgilidir. (Tablo 1, 2). Erzurum şehrinde Cumhuriyet caddeleri altı alt grup şeklinde toplam on sekiz cadde de kullanılmaktadır (Tablo 2). Cumhuriyetin önemli şahısları bu grupta ön plana çıkmaktadır. Özellikle Ulu Önder Atatürk'ün adı, Mustafa Kemal sıklıkla mevcut olduğu gibi, annesi ve silah arkadaşları da bu grupta yer almaktadır. Ancak Erzurum'da cumhuriyet caddelerinden biri olan ve "Cumhuriyet Caddesi" adıyla bilinen caddenin şehirde özel bir yeri ve hikâyesi bulunmaktadır.

Fotoğraf 2: Cumhuriyet Caddesi (2012)

Bilindiği gibi "kendi yaşadığımız şehri ya da herhangi bir şehri düşündüğümüzde, çoğunlukla o şehrin üzerinde güçlü bir etki yapmış bir [cadde] aklımıza gelir" (Connerton, 2012: 34). Erzurum şehrinde bu anlamda ilk aklı gelen cadde Cumhuriyet Caddesi'dir. Şehirdeki bu cadde İstanbul'un İstiklal Caddesi gibidir. Öyle ki bu cadde şehirde, önemli tarihi eserlerinin (Yakutiye Medresesi, Lalapaşa Camı, Ulu Cami, Çifte Minareli Medrese, Kale) üzerinde bulunduğu, periyodik olmayan ticaretin yapıldığı, Erzurum halkının vakit geçirme ve keyif yürüyüşü yaptığı, şehri gözlemlediği, odak noktası konumundadır. Günümüzde cadde Tebriz Kapı ile Havuz başı arasında uzanmaktadır. Aslında Cumhuriyet Caddesi, Cumhuriyet öncesinde, Kışlaönü ve Sarayönü Caddelerinin 1920 yılından itibaren yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. 1924 tarihinde ise Erzurum'da büyük bir deprem olmuş, Atatürk ve yanındakiler Karadeniz gezisini yarıda bırakarak 30 Eylül 1924 tarihinde Erzurum'a gelmişlerdir. Erzurum hükümet konağı önüne gelen Mustafa Kemal Paşa'ya Belediye Başkanı Nafiz Bey'in yeni açılacak caddeye Erzurumluların "Gazi

Mustafa Kemal" adını vermek istediklerini söylemesi üzerine, O, "Ben faniyim ama Cumhuriyetimiz ebediyen yaşayacaktır. Caddeye Cumhuriyet adının verilmesi daha uygundur" demiştir" (Ortak, 2002: 196). Böylece bugün şehirde "Cumhuriyet Caddesi" adıyla bilinen caddenin ismi konulmuştur.

Cumhuriyet caddelerinin Erzurum şehri açısından daha çok çeşitlilik arz etmesi, Erzurum şehrinin Cumhuriyetin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynaşıyla ilgilidir. Nitekim, Erzurum şehri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki bu rolü, şehirde kongre caddeleri isimleriyle varlık bulmuştur. Öyle ki Erzurum, aynı adı taşıyan kongresiyle Kurtuluş Savaşı sürecinin başlaması ve başarılı olmasında öncülük eden bir şehirdir. Erzurum şehrinin Cumhuriyetin kuruluşundaki bu konumunu Sezgin (2011: 35), "Erzurum, yok olma tehlikesine düşen milletimizin yeniden hayat sahnesine çıkışında müstesna bir rol oynamıştır" şeklinde ifade etmiştir (Foto 3).

Fotoğraf 3: Kongre Caddesi'nden Bir Görünüm (2018)

Tablo 2: Erzurum'da Cumhuriyet Caddeleri

	Sayı	Başlıca caddeler
Cumhuriyet caddeleri	4	Cumhuriyet, 50.yıl, 70. yıl, 100. yıl,
Cumhuriyetin önemli şahısları	5	Kazım Karabekir, Mareşal Fevzi Çakmak, Atatürk B, Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal
Zafer caddeleri	2	Sakarya, Aziziye
Kurtuluş günü caddeleri	1	12 Mart
Kavramsal cumhuriyet caddeleri	3	İstiklal, Milli Egemenlik, Vatan
Kongre	3	24 Temmuz, Kongre, Alyanak Bey
Toplam	18	

Türkiye geneli gibi Erzurum şehrinde de cadde adlandırmalarında şehit isimleri önemli bir yer tutmaktadır. Şehitlik caddeleri vatan sevgisi üzerine kuruludur. Türk kültüründe vatan en kutsal varlıktır. Bu varlık, ögle bir var-

lıktır ki onun için ölüm bile göze alınır. Şehitler, ölümü göze alanlardır. Bu anlamda şehit isimleri şehirsal mekânlara verilerek ölümsüzleştirilmektedir. Erzurum'da bu şekilde isimlendirilmiş 15 adet cadde bulunmaktadır (Tablo 3). Bunlardan Ali Ravi Caddesi, geçmişini en eski olan olmalıdır. Osmanlı ordusunda yedek subay olan Ali Ravi, Rus askeri birliğine karşı geldiğinden 16 Şubat 1916'da şehit edilmiştir. Bu şekilde isimlendirilen başka bir cadde Cengiz Topel Caddesi'dir. Türkiye'nin birçok şehrinde olduğu gibi Erzurum şehrinde de Kıbrıs Barış Harekati'nda şehit olan Cengiz Topel'in isminin verildiği cadde bulunmaktadır. Şehirde diğer bir şehit caddesi ismi ise faili meçhul bir suikast eylemi sonucu şehit olan Org. Eşref Bitlis'tir. Bunlarla birlikte Türkiye'de özellikle 1980 sonrası ayrılıkçı terör hareketi nedeniyle de yurt çapında çok sayıda şehit verilmiştir. Bu şehit isimleri Türkiye'nin birçok şehri gibi Erzurum caddelerinde de yaşatılmaktadır. Ayrıca 15 Temmuz 2016 kalkışmasında şehit olanların isimlerinin mekâna yansıtılması Erzurum şehrinde de görülmektedir. Nitekim Çat karayolunu Yenişehir'e bağlayan yol 15 Temmuz Şehitler Caddesi olarak adlandırılmıştır.

Erzurum şehrinde cadde isimlerinin bir bölümünü ise dostluk, kardeşlik caddeleri oluşturmaktadır. Şehirde bu sınıflandırma gurubunda yer alan cadde sayısı yedidir (Tablo 3). Dostluk kardeşlik caddeleri uzak yerlere, özellikle geçmişte Osmanlı yönetiminde olup da bugün sınırlarımız dışında kalan alanlara duyulan özlemin sonucudur. Bununla birlikte genelde Türkiye ile aynı kültüre mensup ülkelerdeki önemli kişilerin isimleri de şehrin cadde isimlerinde yer bulduğu görülmektedir. Nitekim şehirde bulunan İzzet Begoviç ve Cahar Dudayev Caddeleri bu kültürel yakınlık duygusunun mekândaki yansımasına örnek oluşturmaktadır.

Şehirde Eski yurt (Orta Asya) özlemi ifade eden cadde isimleri de bulunmakta olup bu grupta yer alan cadde sayısı dört olarak tespit edilmiştir (Tablo 3). Bu caddelerin isimleri ya eski anayurdu ya da bu alanlardaki önemli liderleri anlatmaktadır. Bu özellik milliyetçi bakış açısını taşımaktadır. Eski yurt özlemi cadde isimleri Türkiye şehirlerinde yaygın olmasa da özellikle Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin yerel yönetimlerinin bulunduğu alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu durum Erzurum şehrinde de ortaya çıkmıştır. Nitekim Erzurum şehri 1999-2004 döneminde MHP'li bir başkan tarafından yönetilmiştir (Tablo 4). Böylece Aliğağaoğlu ve Uzun (2011) cadde-bulvar sınıflandırmasına Erzurum şehri açısından, eski yurt özlemi caddeleri adıyla ikinci bir ekleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Erzurum'da Şehitler, Dostluk-kardeşlik ve Eski yurt Özlemi Caddeleri

	Sayı	Başlıca caddeler
Şehitler caddeleri	15	Ali Ravi, Cengiz Topel, Org. Eşref Bitlis, Ş. Kom. Üsteğmen E. Karadağ, Ş. Pilot R. Coşkun, A.Çelik, M. Solak, E. Pişkin, T. Yurdagül, T. Doğru, L. Yatin, Ö. Budak, F. Söğütler, R. Bağcı, 15 Temmuz Şehitler
Dostluk-kardeşlik caddeleri	7	İzzet Begoviç, Cahar Dudayev, Kosova, Saray Bosna, Kıbrıs, Libya, Azerbeycan
Eski yurt özlemi caddeleri	4	Ergenekon, Ahmet Yesevi, İsa Yusuf Alptekin, Semerkant
Toplam	26	

Tablo 4: Erzurum Şehrinde Görev Yapan Belediye Başkanları

Belediye Başkanları	Dönem	Partisi
Edip Somunoğlu	1955-1960	Adalet Partisi
Hilmi Nalbantoğlu	1964-1968	CHP
Selahattin Ozan	1968-1973	Adalet Partisi
Orhan Şerifsoy	1973-1977	CHP
Nihat Kitapçı	1977-1984	Adalet P-Askeri dönem
Necati Güllülü	1984-1989	ANAP
M. Ali Ünal	1989-1994	Doğru Yol Partisi
Ersan Gemalmaz	1994-1999	Fazilet
Mahmut Uykusuz	1999-2004	MHP
Ahmet Küçükler	2004-2014	AKP
Mehmet Sekmen	2014-	AKP

Erzurum şehrinde sayısal veya matematik cadde isimleri başka bir grubu oluşturmaktadır. Ancak şehirde sayısal ve matematik cadde isimleri yok denecek kadar azdır. Bunlar şehirde ya sıklık (1. Tugay kent, 2. Tugay Kent) ya da numaralı (1. Cadde, 2. Cadde, H. Avni Ulaş M.) caddeleri şeklinde bulunmaktadır.

Şehirlere hodonimi açısından bakıldığında şahıs adları genelde yaygınlık göstermektedir. Erzurum şehrinde de cadde adlandırmasında 52 cadde adıyla en büyük grubun şahıs adlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Şüphesiz bunun en temel nedeni her şeyden önce şehirlerin beşeri yapılar olmasıdır. Öyle ki şehirler binlerce insan, binlerce hatıra, binlerce yıllık şehir havasına nüfuz etmiş yaşamışlıkları ifade eder. Ancak bazı şehirlerde belli kişiler o şehirlerin ya kuruluşunda, fethinde, planında ya da o şehirlerde yaşayanların idari veya sosyo ekonomik ve kültürel hayatlarında derin izler bıraktığından, belli şehirler belli kişileri hatırlatır. Bu anlamda kişilerin de şehirleri vardır. Örneğin Türk ve İslam kültüründe İstanbul, Fatih'in, Konya Mevlana'nın Ankara, Mustafa Kemal Atatürk'ündür. Erzurum şehrinde de bu anlamda Nene Hatun'un, Alvarlı Lütü Efendi'nin, İbrahim Hakkı Hazretleri gibi çok sayıda tanınan kişilerin

isimleri, cadde adlarında yer almaktadır. Bununla birlikte Erzurum'da çok sayıda paşa yaşamıştır. Bu durum Erzurum'un Osmanlı yönetiminde beylerbeyi ve vilayet merkezi olmasıyla ilgilidir. Şehirde evliyalar, tarikat büyükleri gibi inanç kimliği taşıyan büyükler de çoktur. Ethem Baba, Habip Baba, Hacı Mevlüt Baba, Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi ve Ebu İshak bunlardan birkaçıdır. Tüm bunların isimleri günümüzde Erzurum'un Cadde adlarında yaşatılmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Erzurum'da Şahıs Caddeleri

	Sayı	Yerel	Ulusal
Şahıs caddeleri	30+22 (52)	Halit Paşa, İzzet Paşa, Mahmut Paşa, Rüştü Paşa, Ayaz Paşa, Ethem Baba, Habip Baba, Hacı Mevlüt Baba, EmirŞeyh, Ebu İshak, Abdullah Hoca, Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi, Vani Efendi, Şekip Efendi, Nazif Bey, AşıkSümmani, İbrahim Polat, Taşçı Salih, Güllülü, Şerif Efendi, Korkut, Semih Kobal, Org. Demircioğlu, Deli Ömer, Haşıl Efendi, Orhan Şerifsoy, Lütfi Yalım, Salim Altuğ, Şevket Arı, Atalay, Cemil Kerimoğlu, Somunoğlu	Refik Saydam, Evliya Çelebi, İbrahim Hakkı, Yunus Emre, Aşık Veysel, Ömer Nasuhi Bilmen, Menderes, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Nene Hatun, N. Fazıl Kısakürek, Aşık Emrah, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Sultan Murat, Mevlana, Yavuz Sultan Selim, Mimar Sinan, Sultan Alpaslan Fatih, Yavuz, İhsan Doğramacı.

Erzurum şehri bulunduğu konum gereği yakın çevresinin tarihinin şekillenmesine önemli rol oynamıştır. Öyle ki Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferine giderken, Kanuni Sultan Süleyman İrakeyn seferine çıkarken ve Nahcivan seferinden dönerken yirmi yıl arayla Erzurum'a iki kez gelmiştir. Bir başka Osmanlı hükümdarı Sultan IV. Murad, Revan seferine giderken Erzurum'da dinlenmiş, birçok Osmanlı padişahı da bu şehirde yaşamıştır (Canım, 2011). Erzurum'da Osmanlı padişahlarına, Osmanlıya duyulan özlem ve saygı bir çok cadde adında padişah adlarının yaşatılmasına neden olmuştur. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi, Yavuz Sultan Selim bunlardan birkaçıdır. Bunların dışında Osmanlı ve yakın dönem şair, yazar ve düşünürleri de caddelerde anılmaktadır. Evliya Çelebi, Şair Nefi, Yunus Emre, Aşık Emrah, Mevlana, Aşık Veysel gibi ulusal çapta bilinen kişiler de cadde adı olarak kullanılmıştır (Şekil 2).

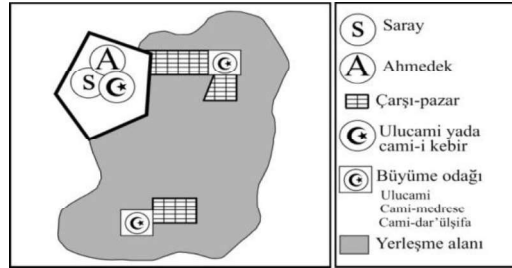
Erzurum şehrinin cadde isimlerindeki kişi adlarının devamlı sabit kalmadığı da tespit edilmiştir. Örnek olarak Cemal Gürsel adı değiştirilmiş, yerine Ömer Nasuhi Bilmen adı konulmuştur. Bu durum hiç kuşkusuz siyasi iktidarın mekanı kontrol etme arzusuyla ilgilidir.

Erzurum şehrinin günümüzdeki fosil caddeleri, şehrin Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde şekillenmiş ve isimlendirilmiş parçalarından oluşmaktadır. Bunlardan ilki Selçuklu döneminden gelen şehir kapılarıdır. Selçuklu Erzurum'u "eklemeli kale kent modeli" ile ifade edilmektedir. Yani şehrin surları vardır ve şehir surlar dışında da gelişmiştir. Bu anlamda Erzurum yedi kapılı şehir olarak da bilinir. Bunları; Gürcü kapı, Kars kapı, Erzincan kapı, Tebriz kapı, Yeni kapı, İstanbul kapı ve Harput kapı şeklinde sıralamak mümkündür (Şekil 3, Şekil 4). Bu özellik günümüzde cadde adlarında yaşatılmıştır.

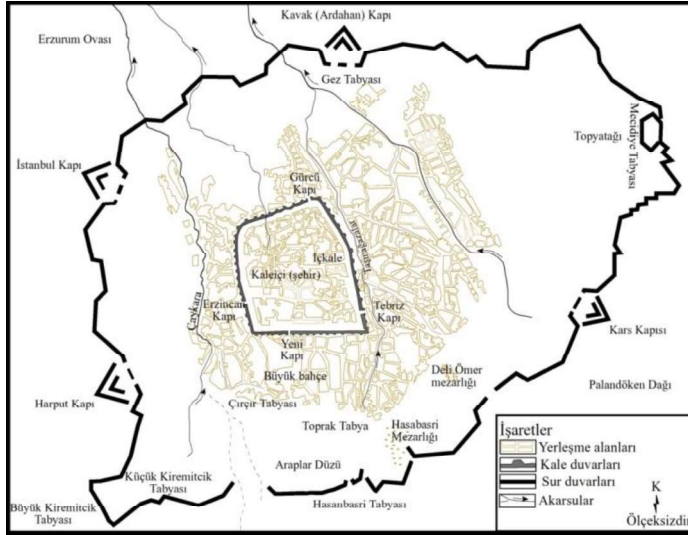
Tablo 6: Erzurum'da Yer-yön Belirten Caddeler

	Sayı	Caddeler
Yer-yön belirten caddeler		
Nirengi noktaları	11	Kümbet, Kale, Köşk, Kümbet, Cennet Çeşme, Çifte Minare, Su deposu, Atatürk Lisesi, Kümbet, Trafik Şubesi Arkası, Çaykur,
Yeni arazi kullanılışı	10	, Nazik Çarşı, Demirciler, Taş Mağazalar, Üniversite, Hastane, Hal, Terminal, Kombine, Endüstri; Mumcu
Fosil yollar	21	Erzincan kapı, Gürcü kapı, Tebriz kapı, İstanbul kapı, Yeni kapı, Kavak kapı, Harput kapı, Kevelciler, Kavaflar, Tahtacılar Çat yolu, Tortum yolu, Çevre yolu, Dadaş köy yolu, Yarımca yolu, E80 Karayolu, Şih Köyü yolu, Fatih Sultan Mehmet Bulvarı, Fuar yolu, Deli Ömer, Arap Düzlüğü
Toplam	42	

Şekil 3: Eklemeli Kale Kent Modeli (Özcan, 2007: 12)

Şekil 4: Osmanlı Dönemi Erzurum Şehri (Küçükkuşurlu ve Tüfekçi'den sadeleştirilerek, 2018).

Erzurum şehrinin geçmişinde Selçuklu dokusunun yanında Osmanlı dönemi şehir karakteri de yaygın olarak görülür. Bu anlamda Osmanlı şehirde görülen çarşı ve pazar düzenine Erzurum'da da rastlanmaktadır. Şehrin Osmanlı'dan kalan bu dokusu, fosil caddelerin görüldüğü diğer bir alandır. Şehirde, Rüstem Paşa kervansarayının bedesten olduğu ifade edilmektedir. Rüstem paşa kervansarayı bir bedestenin mimari özelliklerini taşımasa da şehirdeki çarşıların düzeninde etkili olmuştur. Aynı şekilde şehirde bulunan hanların da bu düzende etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Kale altında başlayan çarşılar, Rüstem Paşa kervansarayı ile Gürcü kapı Mahallesi'nde de yoğunlaşmıştır. Tabakhane, bozahane ve kasaphane ise Tebriz kapı, Gürcü kapı varoşlarındaki akarsuyun yanında yer almışlardır (Pamuk, 2006: 258).

Bilindiği gibi Osmanlı çarşı düzeni bir takım özellikleriyle ortaya çıkar. Cami, bedesten ve imaret klasik dönem Osmanlı şehir plânına hâkim unsurlardır. Şehre yönelen yollar bu alanda sonuçlanır ve aralarında düzenli bir bağlantı vardır. Bu odak noktaları arasındaki yerler, ekonomik etkinliklere sahne olan çarşı ve pazar yerleri ile doldurulmuştur. Şehrin asıl merkezini bedesten oluşturmaktadır. Etrafında ise hanlar bulunmaktadır. Hanlar sadece geceleme ihtiyacını karşılayan yerler değil, aynı zamanda ticarî işlevi de olan yapılardır. Çoğunlukla şehrin büyük cami ya da camilerinden bazıları da merkezde yer almıştır. Bu merkezden diğer odak noktalarına doğru bir yayılma göze çarpar. Yayılmanın eksenini de bedestenden başlayan ve "uzun çarşı" denilen geniş caddeler oluşturur. Uzun çarşı şehirde üretilen her türlü mal ve hizmet erbabının bulun-

duğu kesimdir. Uzun çarşıya açılan sokaklarda her biri ayrı iş kolunda hizmet sunan esnaf örgütleri yer alır. Esnaf çarşılarının şehir plânındaki yerini camiye göre değil, bedestene göre açıklamak ihtiyacı vardır (Ergenç, 1996). Bedesten 16. yüzyılda, kalenin dışında, Taht el kale denilen alanda, yerleşik ticaretin gelişmesiyle ortaya çıktı ve şehir yeni bir merkez kazanmış oldu (Tekeli, 2011).

Osmanlı çarşı düzeninde uzmanlaşmış çarşılar vardır. Tanpınar (1979: 178) Erzurum'da otuz iki zanaattan bahsetmektedir. Fakat bu zanaatların çoğu değişen yaşam koşulları nedeniyle günümüzde yok olmuştur. Şehirde günümüzde bunlardan tahtacılar, kavaflar, kevelciler gibi birkaçı fosil cadde ismi olarak varlığını korumaktadır.

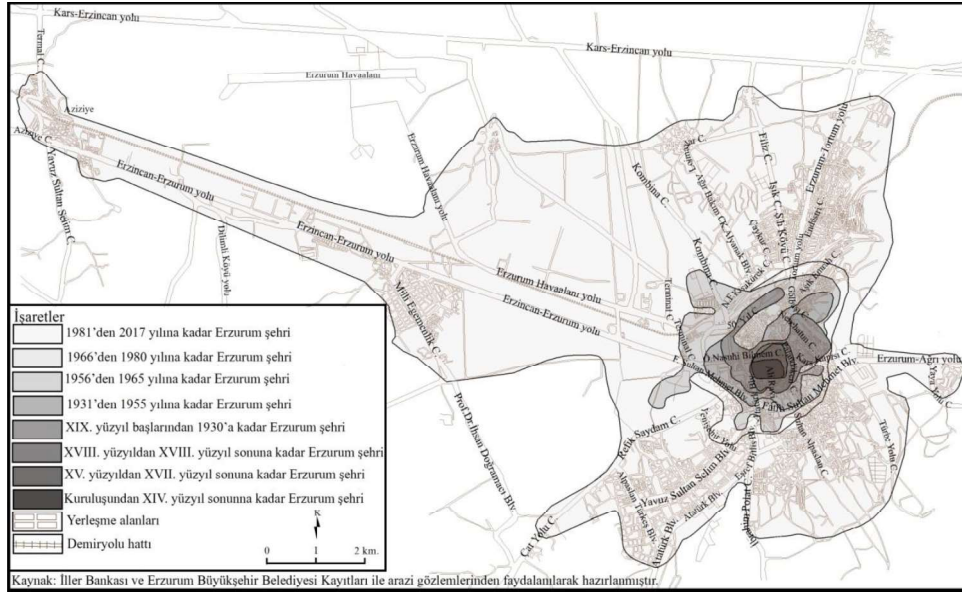
Şehirde Cumhuriyet dönemine ait fosil caddeler ise şehrin yatay yönde büyümesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Şehre komşu ilçe veya köylerden yönelen yollar, şehrin gelişmesiyle şehir içinde kalmakta ve fosil yollar oluşmaktadır. Erzurum'da çevre yolunun fosilleşmesi durumu da bulunmaktadır. Çevre yolu Fatih Sultan Mehmet Bulvarı (Şekil 5, Foto 4) adıyla anılmaktadır. Çat Yolu, Tortum Yolu ve Dadaş Köy Yolu başka örneklerdir. Şehrin çevresindeki kırsal alanlara yatay yönden büyümesi sonucu yine benzer şekilde geçmişte bu kırsal alanlara verilen isimlerinden bazıları günümüzde cadde isimlerinde varlık göstermektedir. Deli Ömer ve Araplar düzü caddeleri bunlar arasındadır. Şehrin yatay yönde gelişmesinin temel nedeni ise nüfus artışıdır. Erzurum il genelinde nüfus kaybederken, Erzurum şehri kendi ilçelerinden nüfus çekmektedir. Erzurum şehri nüfusunun il nüfusu içindeki payı 1927 yılında %11,3 iken 1950 de %11,5, 1975 yılında %21.8, 2000 yılında 38,5, 2014 yılı verilerine göre %52.3'e yükselmiştir (Altaş, 2015).

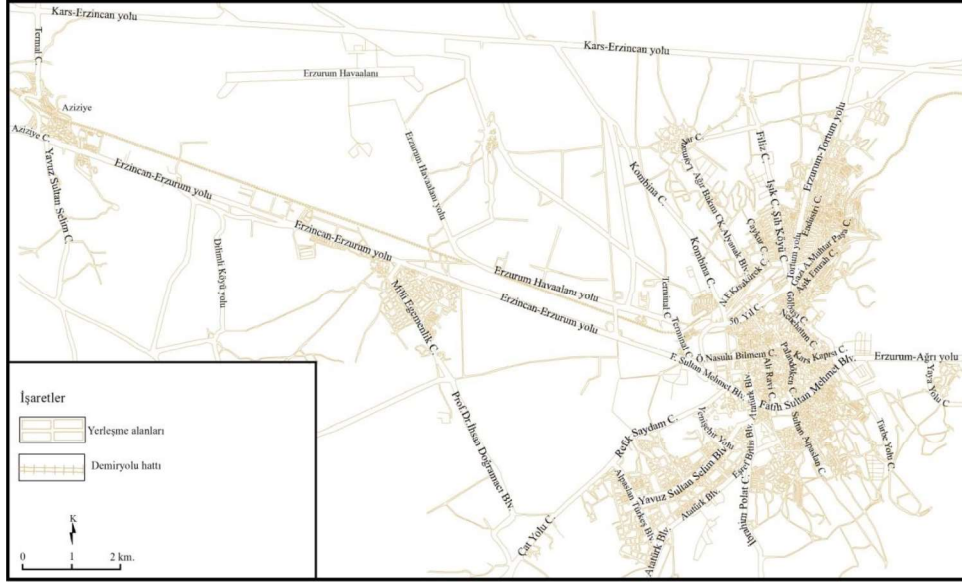
Erzurum'da şehrin yeni arazi kullanımı ile ilgili caddeler de çoktur. Bunları; Hal, Kombine, Terminal, Demirciler, Ağır bakım, Hastane, Üniversite şeklinde sıralamak mümkündür. Bazı caddeler de yön yer belirtmektedirler. Bunları nirengi noktası olarak ifade etmek mümkündür. Köşk, Cennet Çeşme, Çifte Minareli Medrese, Su deposu, Kümbet, Atatürk Lisesi, Hükümet meydanı, nirengi noktası olmak ve yer belirtmek bakımından önemlidirler.

Fotoğraf 4: Fatih Sultan Mehmet Bulvarı (sağda) (2016)

Şekil 5: Erzurum Şehrinin Kuruluş ve Gelişimi

Şekil 6: Erzurum'da Bazı Caddeler, Genel Görünüm

Şehirde diğer caddeler, farklı doğal özellikleri niteleyebileceği gibi büyük bir etkinliği de anlatabilmektedir (Tablo 7). Bazı cadde adları ise şehrin tarihi arka planıyla ilgili olmayan, kültürel görünümünde anlam ifade etmeyen adlarıdır. Doğal özellikler dağ ile ilgili olabileceği gibi akarsu veya dere ile de ifade edilmektedir. Bu konuda Palandöken, Topdağı, Dere, Çaykara caddeleri başlıca örneklerdir. Dere ve Çaykara caddeleri Çaykara Deresi'nin kalıntılarıdır (Şekil4) Erzurum şehrinde diğer caddeler içerisinde oluşturulan alt gruplardan birisi "büyük düzenleme caddeleridir". Bilindiği gibi şehrin 2011 yılında üniversite kış olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapmasının anısına olimpiyat caddesi ismi konulmuştur. Bu anlamda Aliğaoğlu ve Uzun (2011)'un cadde-bulvar sınıflandırmasına Erzurum şehri açısından, büyük düzenleme caddeleri (kış olimpiyatları) adıyla üçüncü bir eklemleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır (Şekil 4). Olimpiyat adı şehrin, 2011 Üniversite Kış Olimpiyat Oyunları'na ev sahipliği yapmasının anısına konulmuştur. Bu anlamda Aliğaoğlu ve Uzun (2011) cadde-bulvar sınıflandırmasına Erzurum şehri açısından, büyük düzenleme caddeleri (kış olimpiyatları) adıyla üçüncü bir eklemleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır (Şekil 4).

Tablo 7: Erzurum'da Diğer Caddeler

	Sayı	Caddeler
Doğal özellikli Caddeler	7	Palandöken, Topdağı, Dere, Çaykara, Dere Kenarı, Hacı Cuma Dere,
Büyük düzenleme caddeleri	1	Olimpiyat
Diğer	20	Gölbaşı, Gül Ahmet, Çınar, Beşiktaş, Yüzbaşı, Aydemir, Bilkent, Deniz Feneri, Ayyıldız, Sancak, Meşrutiyet, Özden, Gençlik, Gürcan, Samsun, Maksat, Korkut, Yeni Mahalle, Işık, Filiz, Yeşil Hark, Musalla
Toplam	28	

SONUÇ

Yerler insanların mekânla etkileşimi sonucu ortaya çıkarlar. Geçmiş ve bugün arasında bağlantı kuran cadde adları ortak yaşanmışlığın ve kültürün ürünü olan miras yerlerdir. Kent kültürünün bir parçası olan cadde adlarının bilinmesi, yerlerin anlamlı okunmasına ve kent kimliğinin sürekliliğine yardımcı olacaktır. Aynı amaçla bu çalışmada Erzurum şehrinin cadde, bulvar ve yol adları toponimik olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada 166 cadde ve bulvar ele alınmıştır. Genel olarak bakıldığında cadde adlarında doğal özelliklerden çok beşeri özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz şehirlerin doğadan uzak, insan yapısı yerleşmeler olmasından kaynaklanmaktadır. Şehirde siyasi olmayan nedenler de adlandırmayı etkilemektedir. Bunlar, şehirsal arazi kullanımı, tarihi ve doğal miras, güvenlik şartlarındaki olumsuz değişim, şehirsal büyüme gibi nedenlerdir. Şehirsal yer adlarının birkaç ekleme dışında Aliagaoglu ve Uzun (2011) sınıflandırmasına uygun olduğu görülmektedir. Bu eklemeler kongre caddeleri, eski yurt özlemi ve büyük düzenleme (kış olimpiyatları) caddeleri şeklindedir. Bununla birlikte Erzurum şehrinin uzun tarihi geçmişi nedeniyle fosil caddelerin çeşitlilik gösterdiği de ortaya çıkmıştır.

Erzurum şehirdeki cadde isimlerinde en fazla şahıs isimleri kullanılmaktadır. Bu şahıs isimleri içinde yerel olarak daha çok dini simalar ön plana çıkmaktadır. Ulusal olarak da Osmanlı padişah adları sıkça kullanılmaktadır. Bu durum Erzurum şehrinin muhafazakâr kültürünün yanında şehrin yerel yönetimlerinde bulunan milliyetçi, muhafazakâr partilerin etkili olmasıyla da ilgilidir. Şehirde yer-yön bildiren caddeler ikinci önemli grubu oluşturmaktadır. Şehrin eklemeli kale kent olması sur kapılarının ad olarak kullanılmasına neden olmuştur. Diğer cadde adları sıklık açısından üçüncü öneme sahip grubu oluşturur. Bu grupta bilinmeyenler çoğunlukta olsa da doğal özelliklerden kaynaklanan cadde adları ve büyük düzenleme caddeleri alt başlık olarak kullanılmıştır. Erzurum'da 2011 Üniversite Kış Olimpiyatlarının yapılmış olma-

sı cadde adlarına yansımıştır. Ancak bilinmeyenler içinde Samsun ve Beşiktaş caddelerinin varlığı dikkat çekicidir. Çünkü bu isimler Erzurum şehrinin kültürüne ve yaşanmışlıklarına yabancıdır. Diğer bir çok şehirde olduğu gibi Erzurum şehrinde de cumhuriyet caddelerinin yaygın olması, Türkiye Cumhuriyeti'nin "Ulus-Devletin Topraksallaşması ve Kentleşmesi" (Şengül, 2009, 110)'nin bir sonucudur. Nitekim Bu yönüyle bakıldığında aynı yapıdaki cadde isimlendirmelerinin diğer şehir çalışmalarında (Baysan ve Kara 2014, Çoban 2013) da var olması şaşırtıcı değildir. Bu gruba "kongre caddeleri" eklemesi yapılmıştır. Bu durum Erzurum şehrinin Kurtuluş Savaşı sürecinde önemini göstermektedir. Şehirdeki şehit caddeleri tüm yurttta, vatan, birlik ve bütünlük ruhu ve benzeri nedenlerle ortaya çıkmıştır. Dostluk-kardeşlik caddeleri ve bu cadde grubuna dahil edilebilecek "Eski yurt özlemi" caddeleri milliyetçi ideolojik bir renge sahiptir. Bu özellik solun günümüze yakın dönemlerde şehirde zayıf olması veya şehrin bütünüyle milliyetçi, muhafazakâr olması nedeniyle, Erdentuğ ve Burçak (1998), Özkan ve Yoloğlu (2005), Günal (2012) ve Çoban (2016)'ın çalışmalarında belirtildiği gibi mekânda belirgin siyasi çatışmaya neden olmamaktadır. Ancak son zamanlarda çok sayıda olmasa da yapılan bazı değişiklikler AKP etkisi olarak kabul edilebilir.

Kuşkusuz yukarıdaki açıklamalar cadde, bulvar ve yol adları için yapılmıştır. Çalışma numaralandırma öncesi sokaklar için de yapılabilir. Ancak Türkiye sokakları için belirlenmiş bir sınıflandırma yapılmış değildir. Ayrıca çalışmada cadde kökenleri kısmen açıklanmıştır. Caddelerin tarihi kökenine inmek ancak Belediye Meclisi arşivlerine girmekle mümkün olabilir. Bu konu farklı bir çalışma ile ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alderman, D. H. (2000). "New memorial landscapes in the American South", *Professional Geographer*, 52(4), 658-660.
- Alderman, D. H (2003). "Street names and the scaling of memory: The politics of commemorating Martin Luther King, Jr. within the African American Community," *Area*, 35 (2), s. 163-173.
- Aliğaoğlu, A., Uzun, A. (2011) "Şehirsel toponimi (hodonimi): Türkiye için bir tipoloji denemesi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2): 123-133.
- Aliğaoğlu, A. (2013). "Şehirsel Toponimi: Balıkesir İlinde Mahalle Adları, Bir Sınıflandırma Denemesi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 16, No. 29, s. 45-62.
- Aliğaoğlu, A. ve Yiğit, Y. (2013). "Balıkesir'de şehirsel toponimi: Cadde adları", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18-30, Çizgi Kitabevi: Konya.
- Altaş, N.T. (2015). *Coğrafi Çevre Unsurlarıyla Şehirleşme Etkileşimi Bakımından Erzurum Şehri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Hatırlama ve Politik Kimlik*, İstanbul: Ayrıntı.
- Ayataç, H. ve Araz, S. (2015). *Cadde ve Sokak Adlandırmalarının (Kentsel Toponimi) Kentsel Kimlik Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi; Ayvalık Ve Cunda Örneği*, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Azaryahu, M. (1986). "Street names and political identity: The case of East Berlin", *Journal of Contemporary History*, 21, 581-604.
- Azaryahu, M., Kook, R. (2002). "Mapping the nation: street names and Arab-Palestinian identity: three case studies", *Nations and Nationalism*, 8 (2), 195-213.
- Azaryahu, M. (2009). "Naming The past: The Significance of Commemorative Street Names, İçinde Lawrence D. Berg, Jani Vuolteenaho (Editör), *Critical Toponymies, The Contested Politics of Place Naming* ,s.53-70, Burlington, USA: Ashgate Publishing Company.
- Azaryahu, M. (2011). "The Critical Turn and Beyond: The Case of Commemorative Street Naming", *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies*, 10(1):28-33.

- Başarır, S. B. (2017). Yeni Kentsel Konteynırlar, İstanbul'un Değişen Toponimisi, *Mimari Tasarım ve Eleştiri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı.
- Baysan, S., Kara, A. (2014). "Aydın'da Mahalle, Bulvar, Cadde ve Sokak Adları: Şehirsal Toponimik Özellikler", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 12 (1), s. 23-48.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, İstanbul: Bağlam.
- Canatan, K. (2017). "Sokak ve İdeoloji: Türkiye'de Resmi İdeolojinin Sokak, Cadde, Bulvar ve Meydanlara Yansımaları", *Çekmece İZU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10-11, s. 1-24. Canım, R. (2011). *Tarihin Nabzını Tutan Şehir Erzurum*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı.
- Cohen, S., B, Kliot, N. (1992). "Place-Names in Israel's Ideological Struggle over the Administered Territories", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 82, No. 4, s. 653-680.
- Connerton, P. (2012). *Modernite Nasıl Unutturur*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakı, F. (2017). "Aidiyet Mekanı Olarak Sokaklar: Balıkesir Örnek Olayı Çerçevesinde Bir Tipoloji Önerisi", *Çekmece İZU Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 10-11, s. 25-54.
- Çelik, Z.; Favro, D., Ingersoll, R. (Editörler) (2007). *Şehirler ve Sokaklar*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çoban M. (2013). "Toplumsal Hafıza ve Siyasal Dönüşümler Bağlamında Mekan İsimlerinin Önemi: Türkiye Örneği", *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Bildiri Kitabı III*, s 667-675.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Pegem Akademi.
- Duncan, J.S. (1990). *The City as a Text: The Politics of Landscape Interpretation in the Kandyan Kingdom*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- Ergenç, Ö. (1996). "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler 2*, s. 407-413, İstanbul: İlke Yayınları.
- Erdentuğ, A., Burçak, B. (1998). "Political Tuning in Ankara, a Capital, as Reflected in its Urban Symbols and Images", *International Journal of Urban and Regional Research*, C. 22, S. 4, s. 589-601.
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi, Erzurum.
erzurumportali.com
- Gill, G. (2005). "Changing symbols: The renovation of Moscow place names", *The Russian Review*, (64): 480-503.

- Gülbetekin, M. (2018). *Mekanın Hafızası Yer Adları*, Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Günel, V. (2012). "Batman'da cadde adlandırmaları: toplumsal bellek oluşturma ve şehirsel mekâna hâkim olma çabaları", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 25: 171-197.
- Günel, V., Şahinalp, M.S. ve Güzel, A. (2011). "Coğrafi ortamın şehirsel mekan adlarına etkisi: Şanlıurfa şehri örneği", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1): 463-508.
- Halbwachs, M. (2017) *Kolektif Hafıza*, Ankara: Heretik.
- Hall, T. (2001). *Urban Geography* (2nd edition), London: Routledge.
- İller Bankası, *Erzurum Analitik Etütleri*.
- Karaboran, H. (1984). "Türkiye'de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Yer Adları Sempozyum Bildirileri*, 11-13 Eylül 1984, Başbakanlık Basımevi: Ankara.
- Kara, B. (2012). "Kentler Açısından Mekanın Toplumsallığı ve Yer İsimlerinin Siyasal Yapıya Göre Değişimi: Niğde Örneği", *Journal of World of Turks* Vol. 4, No. 1, s. 149-163.
- Kayserili, A. (2015). "Erzurum Şehri'nde Yer Adları Üzerine Bir Deneme", *Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür, Prof. Dr. Hayati Doğanay, İçinde Serhat Zaman ve Oğün Coşkun*, s. 653-668, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları No. 1056.
- Koca, N. ve Yazıcı, H. (2011). "Afyonkarahisar İlindeki İdari Yerleşmelerin Toponimik Sınıflandırılması", *Türk Coğrafya Dergisi*, 56: 1-10.
- Kooloos, R. (2010). *The story of street names in the Netherlands, A comparative analysis of themes used in street naming in Noord-Brabant and Holland, 1859-1939*, Master thesis History of Society Erasmus University Rotterdam.
- Küçükkuşurlu, M, Tüfekçi, M.T. (2018). *Kurtuluşunun 100. Yılında Fotoğraf ve Belgelerle Erzurum*, T.C. Erzurum Valiliği.
- Light, D.; Nicolea, I.; Suditu, B. (2002). "Toponymy and the communist city: Street names in Bucharest, 1948-1965", *GeoJournal*, 56, 135-144.
- Nas, P.J.M. (1993). "Jakarta, city full of symbols: An essay in symbolic ecology", *Urban Symbolism*, İçinde Peter J. M.Nas (Editör): 13-37, Brill, New York.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*, Ankara: Dost.
- Ortak, Ş. (2002). "1924 Erzurum Depremi ve Reis-i Cumhur Mustafa Kemal'in İkinci Erzurum Gezisi", *Atatürk Dergisi*, 3(2), s. 196.
- Özcan, K. (2007). "Anadolu'da Selçuklu dönemi yerleşme sistemi ve kent modelleri", *İTÜ Dergisi/İA, Mimarlık, Planlama, Tasarım*, Cilt 6, Sayı 1, s. 3-15.

- Özçelik, G. (2017). "Ödemiş İlçesinde mahalle, sokak, cadde, meydan ve bulvar adları, Şehirselle toponimik özellikler", *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, s. 1-32.
- Özkan, M. ve Yoloğlu, A. C. (2005). "Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği", *Planlama*, S.34, s.54-62.
- Pamuk, B. (2006). *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri, Erzurum*, İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık.
- Palonen, E. (2008). The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration", *GeoJournal*, V. 73, s. 219-230.
- Sezgin, F. (2011). "Neden Erzurum" *Tarihin Nabzını Tutan Şehir, Erzurum*, İçinde Rıdvan CANIM, s. 21-35.
- Savage, V. R.; Yeoh, B. S. A. (2004). *Toponymics A Study of Singapore Street Names (2 nd edition)*, Eastern University Pres., Singapore.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanpınar, A.H. (1979). *Beş Şehir*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İlhan Tekeli Toplu Eserler-18.
- Tuan, Y. F. (2005). "Mekân ve Yer: Humanist Perspektif", *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi*, İçinde Yılmaz Arı (Editör): 119-134, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Tucker, E. L. (2008). "Renaming Capital Street: Competing Visions of the Past in Post-Communist Warsaw", *City & Society*, Vol. 10, Issue 1, s. 223-244.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2017). *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Turan, S. Y. Ercoşkun, Ö. (2017). "Meydanlardaki İsim Değişikliğinin Kent Belleđine Etkisi: Ankara Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 2(1), s. 55-68.
- Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, Sosyal Bilimler. (2011) TÜBA, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Yavuz, S., Şenel, M. (2013). "Yer adları (Toponim) Terimleri Sözlüğü", *Turkish Studies*, Vol. 8, s. 2239-2254.
- Yeoh, B.S.A. (1992), "Street names in colonial Singapore", *Geographical Review*, 82 (3), s. 313-322.